

Aan het college van burgemeester en wethouders
c.c. Kiesraad, VNG, NVVB

**Directoraat-Generaal
Bestuur, Ruimte en Wonen**
Democratie en Bestuur

Turfmarkt 147
Den Haag
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Datum
20 februari 2019

Kenmerk
2019-0000061884

circulaire

Onderwerp	Gecombineerde provinciale staten- en waterschapsverkiezingen op 20 maart 2019
Doelstelling	Informeren en instrueren
Juridische grondslag	Kieswet
Relaties met andere circulaire(s)	Vervolg op circulaire van 11 december 2018 (kenmerk: 2018-0000808223)
Ingangsdatum	20 februari 2019

INHOUDSOPGAVE

1. Inleiding
2. Kwetsbaarheden in het verkiezingsproces; gebruik digitale hulpmiddelen
3. Openbaarmaking processen-verbaal N 10 en opgave N 11 op de gemeentelijke website
4. Verantwoording afleggen over verschillen tussen processen-verbaal N 10 en opgave N 11
5. Hertelling
6. Informatiepunt Verkiezingen

1. INLEIDING

Op woensdag 20 maart 2019 vinden er gelijktijdig verkiezingen plaats voor de leden van provinciale staten (provinciale statenverkiezingen) en voor de leden van het algemeen bestuur van de waterschappen (waterschapsverkiezingen). Deze circulaire, die een vervolg is op de circulaire van 11 december 2018¹, bevat informatie die voor deze gecombineerde verkiezingen van belang is.

2. KWETSBAARHEDEN IN HET VERKIEZINGSPROCES; GEBRUIK DIGITALE HULPMIDDELEN

Analyse van kwetsbaarheden in het verkiezingsproces

Voorafgaand aan de verkiezingen die zijn gehouden in 2017 en 2018 heb ik de gemeenten gewezen op het risico/de dreiging van heimelijke (digitale) beïnvloeding van het verkiezingsproces. Dat doe ik met deze circulaire opnieuw. Het is voor de betrouwbaarheid van ons verkiezingsproces van het grootste belang dat de gemeenten in aanloop naar de komende verkiezingen een grondige analyse maken van de kwetsbaarheden in de eigen organisatie en van de processen die zijn/worden ingericht voor de organisatie van de verkiezingen en de berekening van de uitslag. Als de uitkomsten van die analyse daartoe aanleiding geven, dient u tijdig (adequate) maatregelen te treffen om kwetsbaarheden te verminderen c.q. weg te nemen. De Informatiebeveiligingsdienst (IBD) van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) kan u daarin bijstaan. De IBD kan u bijvoorbeeld adviseren over de wijze waarop u uw digitale weerbaarheid kunt vergroten. U kunt ook terecht bij de IBD met vragen en meldingen. De IBD is bereikbaar via het telefoonnummer 070 - 373 8011 (24 uur per dag ingeval van spoedeisende meldingen) of via info@IBDgemeenten.nl.

Programmatuur bij de berekening van de uitslag van de verkiezing

De Kieswet en de onderliggende regelgeving stellen eisen aan het gebruik van programmatuur bij de berekening van de uitslag. De programmatuur (OSV) die de Kiesraad beschikbaar stelt, voldoet aan de in de wet- en regelgeving neergelegde eisen. Ik reken er daarom op dat u voor de komende verkiezingen de door de Kiesraad beschikbaar gestelde programmatuur gebruikt. Maakt u gebruik van andere programmatuur, dan wordt u verzocht dit zo spoedig mogelijk te melden bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK), zodat kan worden nagegaan of de programmatuur die u wilt gebruiken voldoet aan de eisen die zijn gesteld in de wet- en regelgeving. U kunt een e-mail sturen naar: postbus.verkiezingen@minbzk.nl.

Gebruik OSV (Ondersteunende Software Verkiezingen)

Voor het gebruik van OSV gelden de volgende instructies:

- OSV dient u te gebruiken op stand-alone computers. Als een netwerk nodig is, dan moet dat een gesloten netwerk zijn. Bij het gebruik voor het berekenen van de uitslag mogen de computers niet zijn aangesloten op het internet of op een wifi-netwerk. Een overzicht van de systeemeisen die gelden voor (het gebruik van) OSV is te vinden op de website van de Kiesraad (<https://www.kiesraad.nl/verkiezingen/osv-en-eml>).
- Voordat u OSV installeert, moet u controleren of de hash-code die u van de Kiesraad hebt ontvangen, overeenkomt met de hash-code die is vermeld op de website van de Kiesraad (www.kiesraad.nl). Door beide

¹ Zie <https://www.rijksoverheid.nl/circulaire/2018/12/11/gecombineerde-waterschaps--en-provinciale-statenverkiezingen-20-maart-2019>.

hash-codes te vergelijken, kunt u verifiëren of de programmatuur die u ontvangt, de programmatuur is die de Kiesraad heeft vrijgegeven voor gebruik door de gemeenten.

- De gegevens die nodig zijn voor het berekenen van de uitslagen (ten behoeve van zowel de opgave N 11 als de processen-verbaal O 3 en P 22) moeten tweemaal handmatig in OSV worden ingevoerd. De Kiesraad heeft OSV zo aangepast dat dubbele invoer technisch wordt afgedwongen. De invoer dient door verschillende personen te worden verricht. Dubbele invoer door twee afzonderlijke personen is nodig als waarborg voor de integriteit van de berekeningen die met OSV worden uitgevoerd, maar ook om fouten in die berekening te kunnen detecteren en te kunnen corrigeren. Ik verzoek u uitdrukkelijk om procedures in te richten die waarborgen dat tweemaal invoeren door één persoon niet mogelijk is.

Geen digitale gegevensoverdracht

De overdracht van de totalen van de gemeenten naar de centraal stembureaus voor de provinciale statenverkiezingen en de waterschapsverkiezingen moet gebeuren aan de hand van de papieren documenten, in casu de opgaven van de burgemeester (de opgaven N 11). Digitale overdracht met gebruikmaking van gegevensdragers (zoals een USB-stick) is, om discussies over de betrouwbaarheid van de optellingen voor de uitslagberekening en de zetelverdeling te voorkomen, niet toegestaan.

Het niet digitaal kunnen overdragen van de gegevens leidt voor de hoofd- en centraal stembureau gemeenten tot extra inspanningen bij het gebruik van OSV. Net als bij de verkiezingen van 2017 en het Wiv-referendum in 2018 zal het ministerie van BZK daarover nadere afspraken maken met de VNG.

3. OPENBAARMAKING PROCESSEN-VERBAAL N 10 EN OPGAVE N 11

Openbaarmaking processen-verbaal N 10 en opgave N 11

Ik attendeer u opnieuw op het feit dat gemeenten, als gevolg van een wijziging in de Kieswet, vanaf 1 januari 2019 (dus ook bij de verkiezingen van maart 2019) de processen-verbaal N 10 en de opgaven N 11 op een algemeen toegankelijke wijze op de gemeentelijke website openbaar moeten maken.

De digitale openbaarmaking van de processen-verbaal N 10 en de opgave N 11 gebeurt onmiddellijk nadat de burgemeester de opgave N 11 heeft ondertekend. Ook de terinzagelegging maakt u dan mogelijk.

De elektronische openbaarmaking is *aanvullend* op de al langer in de Kieswet geregelde elektronische openbaarmaking van de processen-verbaal van het hoofdstembureau (O 3) en het centraal stembureau (P 22).

Ik attendeer met nadruk op het belang van de digitale openbaarmaking en de terinzagelegging. Transparantie en controleerbaarheid van de uitslagberekening is immers van essentieel belang om vertrouwen te kunnen hebben (en te houden) in de uitslag van de verkiezingen.

Ik verzoek u om óók actief een overzichtsbestand op de gemeentelijke website beschikbaar te stellen waarin de tellingen van de stembureaus zijn opgenomen. Hiervoor kunt u met OSV een zogenaamd CSV-bestand aanmaken. Dit bestand

begint met "osv4-3_Telling_", en vervolgens "PS2019" voor provinciale statenverkiezingen, en met "AB2019" voor waterschapsverkiezingen.

Verder wordt u verzocht aan de Kiesraad de bestanden "Telling_PS2019...eml.xml" en "Telling_AB2019...eml.xml" te sturen. De Raad gebruikt deze bestanden ten behoeve van de databank met verkiezingsuitslagen. De Kiesraad zal u daarover nog nader berichten.

4. VERANTWOORDING AFLEGGEN OVER VERSCHILLEN TUSSEN PROCESSEN-VERBAAL N 10 EN OPGAVE N 11

Ik heb in de eerste circulaire over de gecombineerde provinciale staten- en waterschapsverkiezingen (18 december 2018, kenmerk 2018-0000808223, paragraaf 11.3)² uiteengezet welke werkwijze u hanteert als u eventuele fouten in de processen-verbaal N 10 constateert.

Neemt u er alstublieft goede nota van dat degenen die de openbaar gemaakte processen-verbaal N 10 en opgave N 11 raadplegen, vragen aan u kunnen stellen over verschillen tussen enerzijds de op de processen-verbaal N 10 ingevulde aantallen en anderzijds de door middel van OSV getotaliseerde aantallen op de opgave N 11. Het is belangrijk dat u daarover dan verantwoording kunt afleggen. Een transparante manier om dat te doen, is door op een separaat document voor elk verschil verantwoording af te leggen over de gekozen werkwijze. Dat document voegt u als bijlage bij de opgave N 11, en maakt u tegelijk met de opgave N 11 elektronisch openbaar, en legt u tevens tegelijk met de opgave N 11 ter inzage.

5. HERTELLING

Net als bij eerdere verkiezingen is gebeurd, breng ik hierbij opnieuw de procedure onder uw aandacht die van toepassing is als een hertelling moet worden uitgevoerd. Deze informatie is met name van belang voor de 12 gemeenten waar bij de provinciale statenverkiezing een centraal stembureau is gevestigd.

Er zijn twee instanties die kunnen besluiten tot een nieuwe opname van de stemmen die in een of meer stemlokalen zijn uitgebracht (hertelling): het centraal stembureau en het vertegenwoordigend orgaan: provinciale staten (bij provinciale statenverkiezingen) en het algemeen bestuur van het waterschap (bij waterschapsverkiezingen).

Het centraal stembureau kan ingevolge de Kieswet alleen tot een hertelling besluiten bij een ernstig vermoeden dat een of meer stembureaus bij het tellen van de stemmen zodanige fouten hebben gemaakt dat die fouten van invloed kunnen zijn op de zetelverdeling (artikel P 21, eerste lid, van de Kieswet). Het vertegenwoordigend orgaan neemt een eventueel besluit tot hertelling in het kader van het onderzoek van de geloofsbrieven (artikel V 4, vierde lid, van de Kieswet). Het vertegenwoordigend orgaan is bij het besluit tot hertelling niet gebonden aan voorwaarden, zoals het centraal stembureau dat wel is.

Het orgaan dat tot de hertelling heeft besloten, is belast met de uitvoering van de hertelling. Wel kan aan gemeenten worden verzocht om bijstand te laten verlenen

² Zie <https://www.rijksoverheid.nl/circulaire/2018/12/11/gecombineerde-waterschaps--en-provinciale-statenverkiezingen-20-maart-2019>.

Datum

20 februari 2019

Kenmerk

2019-0000061884

door ambtenaren van de gemeente, aan te stellen door burgemeester en wethouders (artikel P 21, derde lid en artikel N 5 van de Kieswet).

Let op: bij gecombineerde stemmingen moet een hertelling voor de ene verkiezing altijd plaatsvinden in aanwezigheid van het centraal stembureau van de andere verkiezing(en). Dat staat in artikel P 5, eerste lid, van het Kiesbesluit. Achtergrond van deze bepaling is dat het bij een gecombineerde stemming kan gebeuren dat een of meer stembureaus de stembescheiden van de ene stemming hebben verwisseld met die van de andere stemming. Dat kan bijvoorbeeld zijn gebeurd bij het sorteren, tellen of verpakken van de stembescheiden. Het centraal stembureau van de andere verkiezing moet bij de hertelling aanwezig zijn, opdat het kan controleren of er met zijn stembescheiden zorgvuldig wordt omgegaan, en opdat het er onmiddellijk kennis van kan nemen als blijkt dat er stembescheiden zijn verwisseld.

Voor meer informatie over een hertelling verwijs ik naar een circulaire die mijn ambtsvoorganger Plasterk in 2014 aan alle gemeenten heeft gestuurd. Deze circulaire is opgesteld ten behoeve van de gemeenteraadsverkiezingen, maar de regels voor een hertelling bij gemeenteraadsverkiezingen zijn niet anders dan die bij andere verkiezingen. De circulaire is dan ook goed bruikbaar ingeval van een hertelling bij provinciale staten- en waterschapsverkiezingen. Uiteraard geldt wel dat het vertegenwoordigend orgaan niet de gemeenteraad is, maar provinciale staten dan wel het algemeen bestuur van het waterschap. De circulaire is te vinden op www.verkiezingentoolkit.nl (doorklikken naar "Toolkit verkiezingen provinciale staten en waterschappen en verkiezing Europees Parlement 2019").

6. INFORMATIEPUNT VERKIEZINGEN

Indien u vragen hebt over de komende gecombineerde verkiezingen, naar aanleiding van deze circulaire of anderszins, dan kunt u die stellen via informatiepunt@kiesraad.nl. Het Informatiepunt Verkiezingen is door het ministerie van BZK en de Kiesraad gezamenlijk ingesteld. Het Informatiepunt is ook telefonisch bereikbaar: 070 – 426 7329 (tussen 09.00 en 17.00 uur).

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,

drs. K.H. Ollongren